

V. PREZIDENT V ZAJETÍ (1939–1945)

„[Právní experti britští a francouzští] soudí, že republika existuje a má prezidenta a vládu, kteří, i když jsou jakoby v zajetí okupantů, přece jen tu jsou a v okamžiku převratu nabudou okamžitě plnosti svých práv.“¹

OBĚTNÍ BERÁNEK

Dr. Emil Hácha byl v listopadu 1938 obětován do prezidentského úřadu státu, který už v Mnichově velmocí fakticky odsoudily nejen ke zmrzačení, ale i k brzkému zániku. Svůj kalich hořkosti musel prezident druhé republiky vypít v březnu 1939.

„Mezi 11. a 12. březnem došlo v předpolí čsl. hranic k prvním pohybům německých trup, které se odhadovaly na 14 motorizovaných divizí.“² Generál Keitel současně na základě Hitlerova rozkazu

¹ Tábořský, E.: *Prezidentův sekretář vypovídá*. 2. vyd. I. dílu, Konfrontation, Zürich 1978, záznam ze 14. 11. 1939, s. 416.

² Charous, J.: „Vzpomínky ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského na

zaslal německému ministerstvu zahraničních věcí vojenské požadavky pro ultimátum určené československé straně. Následující dny pak už rozhodly jen o způsobu předání tohoto ultimáta; nakonec mělo dojít k tomu, že je Hitler osobně předloží Háchovi...³

Ke zdůvodnění okupace se nacisté snažili využít jak událostí na Slovensku, tak i srážek mezi Čechy a Němci, které se pokoušeli vyprovokovat v českých zemích. V obou případech sice připravený scénář doznal citelných trhlin (Češi se nenechávali vyprovokovat a na Slovensku nacistickému nátlaku vzdoroval Karol Sidor), ale hned poté, co slovenský sněm konečně vyhlásil samostatnost, nacisté přistoupili k akci.

„Okupace českomoravského území druhé republiky začala pod krycím názvem Březnový vír již v odpoledních hodinách 14. března“, kdy obsazování českých zemí „zahájilo proniknutí jednotek německého 8. armádního sboru a části SS-Leibstandarte Adolf Hitler v prostoru Koblova, Petřkovic a Svinova na Ostravsku“. Při dalším postupu „narazily okupační jednotky na odpor jedině v Místku“.⁴

Představitelům druhé republiky zajisté nelze vyčítat nepřipravenost na obranu země, která byla už od přijetí Mnichova vojensky nemožná. Jiná otázka však je, zda vůbec v předvečer okupace zvažovali jakákoliv opatření, která by v této situaci mohla být vhodná. Především Beran a Chvalkovský, kteří byli oproti prezidentovi politicky mnohem zkušenější a lépe informovaní, by mohli být kritizováni za to, že nepředvíдали okupaci celého zbytku českých zemí. Faktem nicméně zůstává, že pomnichovská republika byla od svých prvních dnů zvyklá na obsazování jednotlivých oblastí německým vojskem a že i v kritických březnových dnech její politikové počítali spíše jen s tím, „že dojde k zabránění nějakého nového pásma do říše“.⁵

15. březen 1939“, in: Dejmek, J. a Loužek, M. (eds.): *Nacistická okupace. Sedmdesát let poté*, Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha 2009, s. 146.

³ Viz *Documents on German Foreign Policy 1918–1945*, series D (1937–1945), vol. IV, United States Government Printing Office, Washington 1951, dok. č. 188, s. 235.

⁴ Gebhart, J. a Kuklík, J.: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. XV.a, Paseka, Praha–Litomyšl 2006, s. 173.

⁵ Havelka, J.: *Dvojitý život. Vzpomínky protektorátního ministra*, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR – Lidové noviny, Praha 2015, s. 30.

Jedním z mála, kdo ve druhé republice měli ve věcech jasno, byl tehdejší představitel zpravodajského oddělení generálního štábu československé armády (a pozdější tvůrce československé exilové zpravodajské služby) František Moravec. Ten ve svých pamětech poněkud drsně hovoří o politicích, kteří „jako by byli zachvácení slepotou, jež jim nedovolovala rozeznat hroznou skutečnost a patřičně na ni reagovat“.⁶

Vojenská zpravodajská služba měla již v předstihu k dispozici informace o tom, že v noci na 15. března 1939 má dojít k okupaci českých zemí. Detaily jí 11. března v Praze osobně poskytl agent s krycím označením A-54, dvojí hru hrající člen německého abwehru, už od roku 1936 udržující přímé spojení s československými zpravodajci, kterým ovšem nebylo známo jeho pravé jméno Paul Thümmel. Po schůzce s Thümmelem se Moravec podle svých pamětí společně s úřadujícím zástupcem velitele hlavního štábu generálem Fialou odebral do Kolovratského paláce, kde právě sedala vláda:

Byli jsme přijati Beranem, Syrovým, Chvalkovským a Eliášem, který byl v té době ministrem dopravy. Na Fialovu žádost jsem jim přednesl svou zprávu do všech podrobností a zdůraznil zejména to, že ji považuji za naprosto autentickou vzhledem k prameni, který ji dodal, a vzhledem k tomu, že je podložená [...] originálním dokumentem, rozkazem adresovaným orgánům gestapa a nařizujícím zajištění a výslech československých zpravodajských orgánů. Když jsem skončil, ministři chvíli mlčeli. Pak Chvalkovský prohlásil, že zprávě nevěří. Má prý informace, že v Berlíně je naprostý klid a že nic nenasvědčuje přípravám k nějaké násilné akci proti našemu státu.⁷

Eliáš podle Moravce mlčel, zatímco Syrový a pak i premiér Beran se výslovně ztotožnili s názorem ministra zahraničí. Vláda věřila zprávám našeho berlínského vyslanectví, které možnost okupace popíraly. Tím spíš jim věřil prezident, který měl velkou důvěru ve

⁶ Moravec, F.: *Špion, jemuž nevěřili*, Leda, Voznice 2014, s. 252.

⁷ Tamtéž, s. 253–254.

svého přítele vyslance Mastného a o informacích získaných zpravodajci nebyl informován. I ministr Havelka, který informován byl, se spoléhal na uklidňující zprávy z naší berlínské ambasády, takže Háchu před bezprostředně hrozícím nebezpečím nevaroval.

Pro prezidenta tedy rozhodně nepřicházelo v úvahu, aby využil poslední příležitosti k útěku za hranice, což mu bylo později vytýkáno jako jeho „strašná chyba“.⁸ I když by pro něj dozajista bylo mnohem příjemnější, kdyby poslední léta svého života mohl strávit jako symbol nezávislého Československa ve své milované Anglii, a ne jako symbol ponížení Čechů Hitlerem v okupované Praze, jako hlava státu do poslední chvíle myslel jen na to, co by se dalo ještě udělat pro jeho záchranu.

Chvalkovský později svému osobnímu sekretáři Jaromíru Charousovi tvrdil, že „starý pán“ sám připadl na myšlenku vydat se do Berlína, kde chtěl „vysvětlit slovenský případ po ústavně-právní stránce a sondovat půdu“. On chtěl naproti tomu jet do Berlína nejprve sám jako ministr zahraničí a vrátit se „s informací pro prezidenta“.⁹

Na základě jiných pramenů je z těchto Chvalkovského tvrzení možné doložit jen to, že opravdu pověřil vyslance Mastného,¹⁰ aby mu v Berlíně dojednal přijetí. Když tato snaha zůstávala marná, odebrali se Chvalkovský a Havelka po jednání českých členů vlády o situaci na Slovensku z 13. března kolem třetí hodiny odpolední na Hrad k Háchovi.¹¹

Iniciativa směřující k Háchově cestě do Berlína vzešla právě z tohoto jednání na Hradě. Podle Havelkových pamětí se tak stalo na základě návrhu Chvalkovského, který i on sám podpořil a na který Hácha reagoval slovy, „že je k cestě do Berlína ochoten,

⁸ Viz Táborský, E.: *Prezidentův sekretář vypovídá*. 2. vyd. I. dílu, Konfrontation, Zürich 1978, s. 72 a 123.

⁹ Charous, J.: „Vzpomínky ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského na 15. březen 1939“, in: Dejmek, J. a Loužek, M. (eds.): *Nacistická okupace. Sedmdesát let poté*, Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha 2009, s. 147.

¹⁰ Vyslanec Mastný byl k 28. únoru 1939 z diplomatické služby penzionován, v Berlíně však „k vyřízení záležitostí osobních byl nucen zdržeti se až do konce měsíce března“. (Mastný, V.: *Vzpomínky diplomata*, Karolinum, Praha 1997, s. 226.)

¹¹ Viz Lukeš, F.: *Podivný mír*, Svoboda, Praha 1968, s. 298–299.

vyžadují-li to zájmy národa a může-li tím něco prospět české věci“. Ministr zahraničí se pak s prezidentovým souhlasem telefonicky obrátil „na německého chargé d'affaires Henckeho a tlumočil mu Háchovo pozvání k okamžité návštěvě na Hradě“, přičemž „Hencke ihned pozvání přijal“.¹²

V Berlíně však v dané chvíli čekali na vyhlášení samostatnosti Slovenska a neměli zájem na tom, aby se Hácha mohl vyptávat na Hitlerovy úmysly s druhou republikou. Hencke, který se měl v devět hodin večer podle svého slibu dostavit za Háchou na Hrad, obdržel krátce předtím příkaz německého ministra zahraničí Ribbentropa, aby svou návštěvu u prezidenta ihned odřekl a z Háchovy strany akceptoval jen písemnou formu komunikace. Hencke si byl podle svých pamětí vědom toho, že se po něm chce jednání vůči prezidentovi republiky neslýchané, ale důrazného příkazu z Berlína uposlechl.¹³

V dopoledních hodinách 14. března pak Hencke jen přijal Chvalkovského písemnou žádost, aby byl Háchovi umožněn osobní rozhovor s Hitlerem,¹⁴ ale jakémukoliv osobnímu jednání s představiteli druhé republiky se podle Ribbentropových příkazů vyhýbal. Teprve ve chvíli, kdy bratislavský sněm vyhlásil nezávislost Slovenska, dostal Hencke pokyn, aby v Praze urychleně dojednal prezidentovu cestu tak, aby k přijetí Háchy a Chvalkovského na říšském kancléřství v Berlíně mohlo dojít už téhož dne v šest hodin večer.¹⁵

Časové sladění „jednání“ s Háchou s vpádem německých vojsk do Ostravy se nicméně Hitlerovi nepodařilo, protože členové tehdy prakticky nepřetržitě jednající vlády jednomyslně zaujali „mínění, že vzhledem k velmi nepříznivému počasí a Háchovu stáří je použití letadla vyloučeno a že by se za této podmínky

¹² Havelka, J.: *Dvojitý život. Vzpomínky protektorátního ministra*, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR – Lidové noviny, Praha 2015, s. 30.

¹³ Viz Hencke, A.: *Augenzeuge einer Tragödie. Diplomatenjahre in Prag 1936–1939*, Fides-Verlagsgesellschaft, München 1977, s. 288–289.

¹⁴ Fotokopii tohoto dopisu publikuje Smetáček, Z.: *Od Mnichova k válce*, Práce, Praha 1945, s. 177.

¹⁵ Viz Hencke, A.: *Augenzeuge einer Tragödie. Diplomatenjahre in Prag 1936–1939*, Fides-Verlagsgesellschaft, München 1977, s. 294.

muselo od návštěvy vůbec upustiti“.¹⁶ Nacistům nezbylo než souhlasit s tím, aby se tedy Hácha vydal na cestu zvláštním vlakem. Hitler byl však z jeho opožděného příchodu do Berlína velmi rozčilen.¹⁷

Vláda jinak jen vzala na vědomí Chvalkovského zprávu, „že se dr. Hácha rozhodl jet do Berlína informovat Hitlera o příčinách českého zákroku na Slovensku a získat informace o důvodech nepříznivého postoje Německa k naší republice“,¹⁸ a nabídla prezidentovi svou demisi pro případ, že by „měla být překážkou urovnání poměru česko-německého“,¹⁹ tj. pro případ, že by mu její odstoupení usnadnilo jednání s Hitlerem, který byl na ni rozezlen. Nezabývala se možností okupace českých zemí, přestože zpráva o ní 14. března přibýlo.

Kolem desáté dopoledne se v Berlíně konala tisková konference, na níž ministr propagandy Joseph Goebbels před zahraničními novináři prohlásil, že „Hitler se již nemůže dívat na to, co se děje ve státě, který stále ohrožuje mír“, takže „zítřejšího dne v 6 hodin ráno bude podle vůdcova rozhodnutí obsazen říšskoněmeckými vojsky zbytek Československé republiky“.²⁰

Je tristní, že pro Háchu mělo totéž sdělení z úst samotného Hitlera o mnoho hodin později představovat blesk z čistého nebe. Vládní politici byli totiž o Goebbelsově tiskové konferenci včas informováni díky dopisovatelce listu *Chicago Tribune* Sigrid Schulzové, která zprávu o okupaci vzápětí sdělila zástupci tiskové agentury *Centropress* v Berlíně Ludvíku Jehlovi. Prostřednictvím *Centropressu* se pak tato zpráva před druhou hodinou odpolední dostala do tiskového odboru ministerské rady a z něj premiérovi

¹⁶ Havelka, J.: *Dvojitý život. Vzpomínky protektorátního ministra, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR – Lidové noviny*, Praha 2015, s. 30.

¹⁷ *Československo a norimberský proces. Hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu*, Ministerstvo informací, Praha 1946, protokol s M. Rádlovou z 19. 11. 1945, s. 196.

¹⁸ *Paměti Jana Kaprasa mladšího* (rukopis v majetku rodiny Kaprasovy, kopie v soukromém archivu PhDr. Josefa Tomeše), s. 422.

¹⁹ ANM, f. Josef Kalfus, inv. č. 268, k. 5, Stručný obsah vyšetřovacího protokolu s J. Kalfusem, s. 7.

²⁰ Moulis, M.: *Osudný 15. březen*, Mladá fronta, Praha 1979, s. 65.

a některým ministrům. „Beran ji zamítl hanlivým slovem, pro Chvalkovského byla zase smyšlenkou.“²¹

Nikoho ani nenapadlo informovat prezidenta republiky. Do konce i o vyhlášení slovenské samostatnosti byla informována pouze vláda, která na základě této skutečnosti zcela mylně usuzovala, že Hitler českým zemím určil, aby se staly podobným státečkem jako Slovensko.²² Z pohledu jejích členů měl prezident v Berlíně pro tento budoucí státeček „zachránit, co se ještě dá“,²³ zatímco samotný Hácha se dokonce domníval, že jede s Hitlerem jednat především o situaci na Slovensku.²⁴

Prezident, kterého ani nepřizvali k jednání ministerské rady, místo toho obědval s královéhradeckým biskupem Mořicem Píchou, svým dávným osobním přítelem. Ve chvíli, kdy „na stole byla už jen černá káva“, obdrželi Hácha a paní Rádlová, která měla svého otce doprovázet, zprávu, „aby se chystali na odjezd do Berlína. Přípravy se děly ve velikém chvatu a improvizaci. Vlak byl studený, nevytopený, tváře loučících se zachmuřené, nejisté. Nedošlo k žádné poradě Háchy s vládou.“²⁵

Také Háchův doprovod byl sestavován pochybným způsobem. Nebyl do něj zařazen lékař a na poslední chvíli z něj naneštěstí vypadl i ministr Havelka, který by jako člen vlády v Berlíně patrně musel být připuštěn k jednáním a mohl při nich být Háchovi velkou oporou. Havelka přitom nebyl z delegace vyřazen na základě výslovného požadavku Němců, ale spíš jen na základě pouhé obavy, že by byl v Berlíně nežádoucí. Kromě prezidenta a jeho dcery se nakonec na cestu připravili jen dr. Kliment, komorník Příhoda a policejní inspektor. Na Masarykově nádraží se

²¹ Kvaček, R. a Chalupa, A.: *Československý rok 1938*, Panorama, Praha 1988, s. 300.

²² Viz Rokoský, J.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2011, s. 418.

²³ *Paměti Jana Kaprasa mladšího* (rukopis v majetku rodiny Kaprasovy, kopie v soukromém archivu PhDr. Josefa Tomeše), s. 422.

²⁴ Hácha později „uváděl, že do Berlína jel na radu vlády obhájit české stanovisko proti stanovisku slovenskému tlumočenému před tím dr. Tisem“. (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, f. Edvard Beneš, oddíl III, inv. č. 253, k. 57, sg. P 57/5, vyjádření F. Škarvana z 22. 6. 1945, s. 2.)

²⁵ Kvaček, R. a Chalupa, A.: *Československý rok 1938*, Panorama, Praha 1988, s. 300.

k nim připojili ministr Chvalkovský a Břetislav Morávek z jeho ministerstva.²⁶

Předtím, než se prezident už zničeného státu vydal okolo čtvrté hodiny odpolední vstříc svému nezáviděníhodnému osudu, byl na nádraží konečně informován o odtržení Slovenska od republiky. Ze všech „Jobových zvěstí“, které těžce zkoušeného Hácha čekaly, musela tato „znamenat ještě nejmenší překvapení“.²⁷ To ovšem neznamená, že by se prezident necítil být jednáním Ľudáků zrazen a roztrpčen.

Po odtržení Slovenska mohlo následovat cokoli, od kýženého zachování českého státečku až po úplnou anexi českých zemí německou říší. O tom, že samotný Háchův odjezd do Berlína mnozí Češi v dané chvíli vnímali s úlevou, svědčí Drtinova vzpomínka na 14. březen:

Fakt, že Hitler ještě jedná s československým prezidentem, že s ním vůbec mluví, podle mého soudu vyvrací pravděpodobnost toho, že by v tuto chvíli vůbec pomýšlel na úplné zničení českého státu, a nasvědčuje tomu, že bude chtít dále před celým světem předstírat, že pokračuje česká samostatnost a že on ji neporušil, i když se stát československý svým vlastním vnitřním napětím rozložil na státy dva – slovenský a český. Dokud je Hácha v Berlíně jako československý prezident, nebude tedy Hitler podnikat nic, co by bylo násilným vojenským potlačením československého státu, a proto jsem stále ještě to odpoledne nevěřil, že nadešla chvíle německé okupace.²⁸

Z pohledu nacistů však měl být Hácha prezidentem republiky už jen těch několik hodin své cesty do Berlína, kde se z něj potom měl stát prezident v jejich zajetí. Už asi hodinu po svém odjezdu z Prahy se Hácha u Lovosic v odtržených Sudetech ocitl na

²⁶ Viz Kliment, J.: *Dvacet let v úřadovnách Emila Háchy (1925–1945)*, ANM, f. Josef Kliment, inv. č. 619, k. 22, díl 2, kap. 14, s. 81.

²⁷ Hoensch, J. K.: *Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik. Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation 1938/1939*, Böhlau Verlag, Köln–Graz 1965, s. 313.

²⁸ Drtina, P.: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století*. 2. vyd., sv. I, kniha 1, Melantrich, Praha 1991, s. 323.